

Zdeněk Svěrák

„Psaní je živnost s ručením nejistým“

Svoje šestaosmdesáté narozeniny oslavil 28. března 2022 na besedě v Husinci. Tedy de facto pracovně, ale přitom vtipně, jak dokazuje i kratičký divácký videozáznam, uniklý na sociální síť. Když se křepkým krokem dostavil na rozhovor, snadno bych mu hádal o deset let míň. A za mladšího o dvacet let jej lze považovat poté, co prozradil, že v Divadle Járy Cimrmana je schopen i ochoten odehrát šestnáct představení měsíčně. Kromě prken, která prý znamenají svět, a samozřejmě též rolí ve filmech však Zdeněk Svěrák zúročuje svůj mnohohrstevnatý talent psaním – scénářů, her, povídek, básniček, písňových textů. Především o jeho letité tvůrčí činnosti byla proto řeč. V souvislosti s tím, že coby autor řady literárních útvarů se právě stal držitelem Zlaté ceny OSA.

TEXT: JIŘÍ VEJVODA

Kdysi jsem, pane Svěráku, natáčel obsáhlý rozhovor s tenoristou Plácidem Domingem. Taký ukázněně přišel, sedl si a v očích měl přesně stejný výraz, jaký teď odečítám z vašich: „O čem to proboha zase bude? Vždyť jsem už všechno všude řekl, zveřejnil...“ Jak to dopadlo?

Ožil až při otázce směřující na jeho rodiče, pravděpodobně řidčeji pokládáné. A tuto metodu proto s dovolením použiji i na vás. Takže – jací byli ti vaši a jak vás ovlivnili? Tatínek byl velice šikovný samouk. Vyučil se zámečnickem, ale pracoval jako elektrikář v trafostanici v Praze na Bohdalcích, kde jsme bydleli. Odebíral spoustu

odborných časopisů. A představte si, že dokázal sestrojít televizor.

Prosím?

Měl ovšem titěrnou obrazovku, navíc kulatou, o průměru sotva deset centimetrů. Aby na ní bylo něco vidět, instaloval před ni zvětšovací lupu. Před televizorem se sedělo v řadě za sebou a vykláněli jsme se střídavě doprava a doleva. V trafostanici se tatínek dokonce stal vedoucím, což byla naprostá výjimka, protože neměl titul inženýra. A přál si, abych šel v jeho stopách. Jako poslušný syn jsem se skutečně přihlásil po maturitě na ČVUT, obor silnoproud. S rádoby vtipným komentářem, že kdyby mi to nešlo, můžu se přesunout na slaboproud... Ale táhlo mě to úplně

jinam. A jednoho večera přišla chvíle, kdy to muselo ven.

Jak k tomu došlo?

Ve strašnickém Domě barikádníků se po maturitě konala školní akademie pro rodiče. Recitoval jsem tam báseň Jana Nerudy Balada rajska, o ženách nevěrnících. Ačkoli jsem tehdy sotva věděl, co to znamená, sklídl jsem velký potlesk. Když jsme pak přišli domů a rodiče spokojeně ulehli do manželské postele, postavil jsem se před její čelo a prohlásil: „Tati, asi tě to rozčílí, ale já nechci být elektroinženýrem! Chtěl bych se stát učitelem a přitom psát.“ Kupodivu mi to prošlo.

Rozuměl jste si s otcem?

Foto: Martin Řezáč

Tatínek měl smysl pro humor. Sbíral nejrůznější anekdoty, rád je vyprávěl a některými košilatými vtipy uváděl sousedky do rozpaků.

Možná, jak už to bývá, stála v té přelomové chvíli na vaší straně maminka. Ať tak, či onak, čím vás ovlivnila ona?

Ona byla taková, jak to říct, dojmavá. Když tatínek poslouchal za války z Hlasu Ameriky Voskovce a Wericha a bavil se, jí to vtipně nepřipadalo, ten humor nechápala. Zato když mi předčítala Karafiátovy Broučky, lámal se jí hlas. Možná víte, že první syn mých rodičů umřel jako pětiletý na sepsi, což pro ni byla velká rána. Takže já jsem ten druhý Zdeněk, co nesměl nikdy šlápnout na rezavý hřebík. Velmi se o mě strachovali, pečovali o mě. A já byl tak stejskavej...

Když mě ve čtvrté třídě poslali o prázdninách na tábor v osadě, proplakal jsem noci. A představte si, že se mi stýskalo i na vojně.

Poté, co dal Svěrák v ale ČVUT, se ocitl na Vysoké škole pedagogické Univerzity Karlovy, kde na něj čekalo hned několik osudových setkání. Jednak s jeho budoucí ženou Boženou a také s budoucími kolegy v uměleckém údělu. Miloněm Čepelkou, s nímž vydával školní časopis Hříbě. A taky se spolužákem ze staršího ročníku Ladislavem Smoljakem, režisujícím studentský ochotnický soubor, jehož členem se Svěrák stal. Jenže když poté začal skutečně učit, jeho takřka obrozený ideál, že dopoledne stráví ve třídě a odpoledne bude tvořit literaturu, narazil na neúprosnou realitu. Místo vlastní tvorby opravoval písemky... Naštěstí mu

zavola spolužák Čepelka, jestli by nechtěl do rádia.

A tak se Svěrák v červenci 1962 ocitl ve vile s pohnutou válečnou historií, stojící uprostřed dnešní Dykovy ulice na pražských Vinohradech. Seznámil se tam s Jiřím Šebánkem a jazzmanem Karlem Velebným, začali připravovat přímé přenosy z imaginární nealkoholické vinárny U Pavouka. A v září 1966 se v tomto pořadu poprvé objevila postava Járy Cimrmana. Řidiče parního válce a amatérského sochaře, který měl v nafukovací hale u vinárny představit své naivní exponáty, zmíněným parním válcem přejeté.

Čím pro vás byla fikce? Únikem, hrou? A provozoval jste ji někdy i ve skutečném životě?

Odjakživa jsem měl rád postavy různých podvodníků, ale protože jsem

sám neměl na podfuky kuráž, psal jsem o nich aspoň povídky. Třeba Ruina musí být opředena je o kaste-lánovi, který si vymýšlel historii hra-du. Jiným hrdinou byl Přemek Baštýř, který vcházela do pražských vináren promoklý, protože si předtím zmáčel šusták ve veřejných lázních. Hosté si mysleli, jak venku leje, a zůstali déle, za což dostal Baštýř u pultu panáka. Zlatým hřebem se ale pro mě stal Ci-mrman a rozhlasová vinárna. Shodli jsme se s Jiřím Šebánkem na zvláštním mystifikačním humoru, který posluchači přijali za svůj. Nebyli si úplně jisti, jak to je, ale zároveň vnímali naše náznaky. Už ten název – copak by se uživila nealkoholická vinárna? Do které jsme navíc pozvali i Louise Armstronga a Ellu Fitzgeraldovou? Ten pořad si získal hodně posluchačů, ale když potom přišel Šebánek s myšlenkou, že založíme divadlo, jen jsem tiše žasl, protože na něco takového bych si sám netroufl. Naši rozhlasoví posluchači však do nového divadla přišli.

Tak vznikl projekt, o kterém by tehdy sot-vakdo ze spoluzakladatelů věřil, že bude mít nekonečné trvání. Výčet her, které Svěrák se Smoljakem pro Divadlo Járy Ci-mrmana napsali, by zabral značnou část tohoto interview. Co takhle raději nahlédnout jejich tvůrčímu tandemu alespoň trochu pod pokličku?

Ví se o tom, že jste často psali na svého času společně vlastněné chalupě v Růžkových Lhoticích. A někdy jste se i pořádně pohádali, měli jste jeden druhého plné zuby. Což mimochodem není žádná výjimka – ponorková nemoc například jeden čas nalezla na Suchého se Šlitem natolik, že spolu mluvili jen v úsečných větách. Zeptám se ale opačně. Jakými slovy jste se naopak chválili, povzbuzovali, když náhle jeden z vás přišel na něco vydařeného? Musím se rozpomenout...

Zkusím vás inspirovat výrokiem, jakým kdysi malíř Panuška chválil Haška, když mu nakukoval přes

rameno při psaní o Švejkovi. Pokud se mu něco líbilo, rozšafně pravil: „Dobry to máš, dobytku!“

Tak když vy na mě takhle, dám taky něco k lepšímu. Samozřejmě že jsme se průběžně hecovali výroky typu „ty jsi génius“. Ale když se nám nějaký nápad nebo pointa výjimečně vydařily, Smoljak na adresu neviditelného publika vykřikl: „Tady se poserou!“

Zároveň jste ovšem už od 60. let psal písňové texty. Zdaleka nejen na melodii Jaroslava Uhlíře...

To je pravda. První, kdo měl o moje textování zájem, byl můj vzdálený strýc

Pravda je, že když tam sedíte v publiku při vyhlásování a najednou zazní název vašeho filmu, na chvíli nevíte, co se s vámi děje.

Antonín Ulrich. Byl to houslista Symfonického orchestru hlavního města Prahy FOK, který měl kromě toho svůj vlastní smyčcový orchestr. Ty polky a valčíky, které jsem obdařil slovy, jsem podepsal pseudonymem Emil Synek. Spolupracoval jsem také s Ivanem Štědrým, Zdeňkem Petrem, Josefem Kolínem, Ivanem Mládkem, Petrem Skoumalem...

Mám rád leckteré vaše rýmy, slovní obraty. Třeba „piano, co svými kladívky na struny sahá jako na dívky“. Anebo „navštívili potom Ježka, řekli, Ježku, během dneška nám krásnou píseň složit zkus, a tak vzniklo Tmavomodré blues...“. V téhle souvislosti nemůže nepadnout obligátní otázka. Jste raději, když napřed můžete napsat básničku, kterou teprve poté skladatel zhudební,

anebo vám naopak vyhovuje osadit textem hotovou melodii?

To víte, že první způsob je pohodlnější. Jsem rád, když mě třeba v lese napadne neobvyklý rým, se kterým se pak dá pracovat: „Soňa ví, jak je seno voňavý...“ Většina našich písniček vznikla tak, že Uhlíř nejprve dostal můj text. Ale někdy mě předběhl a poslal takzvanou broukačku, tedy melodii, která by chtěla slova. Z toho druhého způsobu vznikly písně, které daly práci, ale byly zaručené. Vytvořit text, který má nějaký obsah, nějakou emoci a zároveň respektuje krátké a dlouhé noty, to se rovná luštění náročných křížovek. Vezměte si náš nejslavnější hit Holubí dům. Když jsem si melodii poslechl, zapůsobila na mě tak uhrančivě, až jsem si řekl, že jestli to svým textem nezkazím, tak to bude píseň zlatonosná. Jenže pak přišlo to trápení. Zpívám ptákům a zvláště holubům... hned v první řádce šest dlouhých slabik! S tím by měli možná co dělat i moji nedostižní vzorové Jiří Suchý a Ivo Fischer.

Stalo se někdy, že vám Uhlíř nějaký text, s prominutím, hodil na hlavu? A pokud ano, jak jste na to reagoval?

Ano, stalo. Šlo o píseň Chválím tě, Země má. Původně jsem v textu přirovnal zeměkouli ke kaštánku, chráněnému svým bezpečným pouzdrem. Uhlíř mě sepsul: „Co máš pořad s tím kaštánkem?“ Někdy jsem vzdoroval, bál jsem se obrátit jako „máš závoj z oblak bílých jak sníh“. Pak jsem to vzdal a osadil noty tak, jak si přál. A dobře jsem udělal.

Ale rozchod s Uhlířem hrozil z jiného důvodu. Tím byla jeho nedochvilnost. Zvláště jednou jsem si říkal: „S tímhle člověkem to nepůjde.“ Zmeškal vánoční besedu pro děti v nemocnici. To bolelo. Teď už snad můžu prozradit, že mě zdravotníci posadili do sanitky s houkačkou a jeli jsme Jardu hledat. Byl to zvláštní pocit, když křížovatky jakoby zkamení a jen vy tím špalírem profrčíte. Samozřejmě jsme ho nenašli. Dostavil se s mírným zpožděním jednoho dne... Ale když vám to líčím, zároveň mi běží před očima dlouhý film o naší radostné

spolupráci. Od Strašidýlka Emílka až po Prokřeňlou, což je nedávná píseň pro Annu K. A zvládnout během jednoho dne dvě vyprodaná vystoupení v O2 areně, celkem pro čtrnáct tisíc lidí, to se taky každému nepovede.

Když už jste, pane Svěráku, použil slovo film... Chápu, že jde o specifický druh tvorby, kdy scenáristovi mluví do práce režisér, producent a další, na kterých závisí výsledek. Ale přece. Když píšete první verzi scénáře, máte už v hlavě celý příběh hotový, nebo se vám takřikajíc rodí pod rukama? A platí to koneckonců i pro vaše povídky?

Kostru v zásadě mám, ale je přibližná. Nedá se říct, že jedu podle plánu. Vždycky doufám, že postavy, které jsem stvořil, to odpracují za mě. Naznačí mi samy, jak a kudy dál. Třeba pomohou dialogem. Někdo něco řekne, jiný mu odpoví... Což mi takřikajíc něco hodí, nějaký nový nápad, kterým se děj posune kupředu. Jsem scenárista samouk, nikdy jsem se to neučil, nestudoval žádné příručky. Když jsme se Smoljakem začínali, měli jsme jedinou zásadu: „Aby to nebyla nuda.“ A o to se pokouším neustále.

Slova jednoho z textů Zdeňka Svěráka, který lze vnímat i takřka sebezpytně, zní takto: „Moje štetka na holení pelichá a šediví můj vous. Naděje, že se to změní, je lichá, lámu, co jsem kdysi skous?...“ Jeho výsadou, k níž se propracuje málokdo, ovšem přitom je, že se má skutečně za čím ohlížet. Kromě vlastní tvorby i za Centrem Paraple, na jehož účet už z jeho Dobročinné akademie připutovaly značné částky.

Váš různorodý kumšt byl ověnčen řadou cen včetně Českých lvů či Magnesie Litery. Jsou ale tři nominace na Oscara, z toho jedna proměněná, přece jen tím nejcenějším?

Pravda je, že když tam sedíte v publiku při vyhlásování a najednou zazní název vašeho filmu, na chvíli nevíte, co se s vámi děje. Vystřelíte ze sedadla vzhůru, ruce nad hlavou. Všude fotografové.

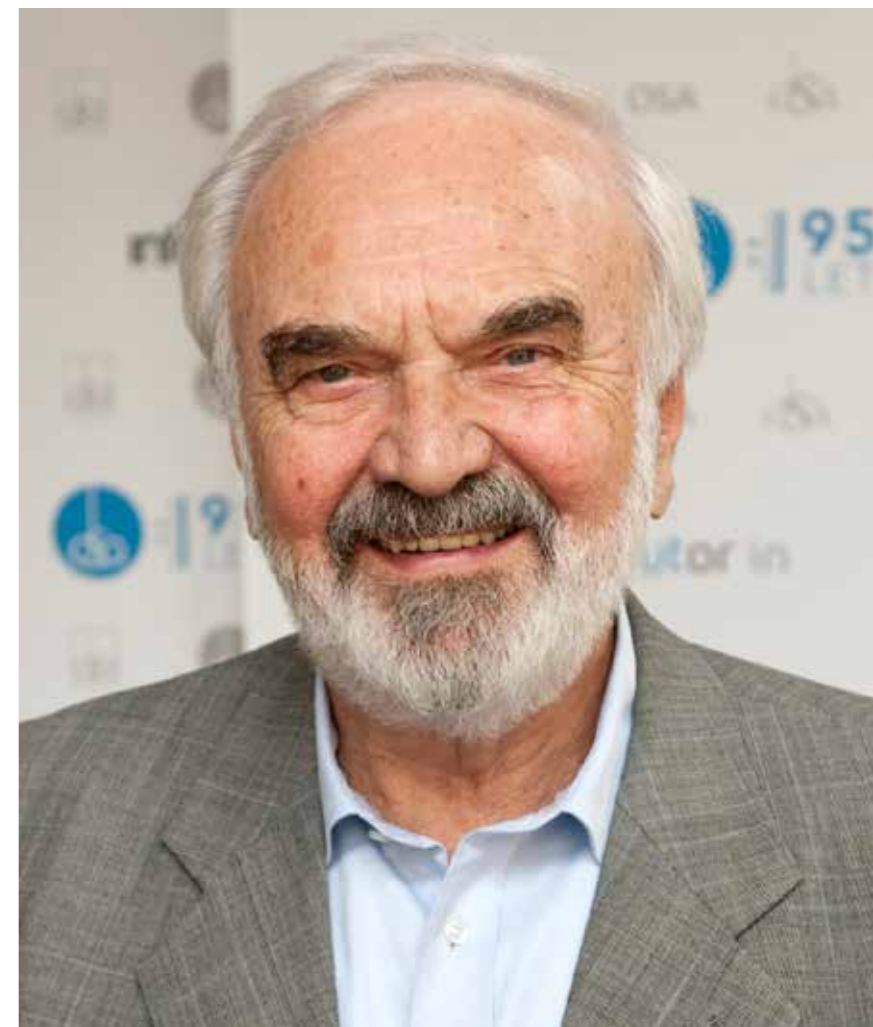

Foto: Ondřej Pýcha

Ještě že jsem nemusel pronášet děkovnou řeč, protože syn má mnohem lepší angličtinu. Připravili jsme si ji předem u bazénu, pro jistotu. Všichni jsme to prožívali, až na malého Kolju, Andreje Chalimona. „Když už jsme se tak daleko trmáceli,“ byl přesvědčený, „tak to přece musíme palučit!“ Dodnes mě mrzí, že se téhož nedočkala už Obecná škola, hlavně kvůli Janu Třískovi, který v to velice doufal, protože by mu to jako americkému herci zvýšilo prestiž. Ale to je zase jiný příběh... Ovšem i nynější Cena OSA je pro mě důležitá, víte. Stát se členem autorského cechu pro mě byla pocta. Přijímal mě Vladimír Dvořák. Musel jsem mu k posouzení předložit asi pět textů. Dodnes si pamatuju, co mi k nim

řekl: „Zdeňku, ty texty jsou dobrý, ale snažte se do budoucna udělat taky něco pro lidi!“ Tak se snažím.

Začali jsme Domingem, skončeme jím. Jeho motto zní, navíc pěkně aliteráčně, „If I Rest I Rust“ neboli „Když odpočívám, rezavím“. Je tohle důvod, proč obden vystupujete v divadle?

Pokaždé se tam těším. Když se ocitnu na jevišti, tak hned poznám, jestli to, co dělám, má smysl. Smích, potlesk jsou štemplem, že se daří. Zato vysedávat nad počítačem se rovná samotaření. Nikdy nevíte, jestli to, co vytvoříte, bude mít ohlas. Psaní je prostě živnost s ručením nejistým. ☒